

Nghiên cứu xã hội hóa về lòng hiếu thảo cho trẻ em trong gia đình - một số vấn đề đặt ra trong bối cảnh hiện nay

ThS. LÊ THỊ THÙY LINH

Học viện Chính trị khu vực II; Email: linhltt@hcma2.edu.vn.

Tóm tắt: Xã hội hoá về lòng hiếu thảo cho trẻ em trong gia đình là một trong những nội dung quan trọng của chức năng xã hội hoá của gia đình. Trên cơ sở tổng hợp, phân tích những nội dung và phương pháp xã hội hoá về lòng hiếu thảo cho trẻ em mà các nghiên cứu đi trước làm được. Bài viết đưa ra những vấn đề cần tiếp tục tìm hiểu nghiên cứu về chức năng xã hội hoá lòng hiếu thảo trẻ em của gia đình trong giai đoạn hiện nay.

Từ khóa: xã hội hoá; lòng hiếu thảo; gia đình.

1. Chủ thể và nội dung xã hội hoá lòng hiếu thảo

Các nghiên cứu về chủ đề này thường được làm rõ vai trò của người cha và người mẹ và các chủ thể khác trong quá trình xã hội hoá về lòng hiếu thảo cũng như nội dung của xã hội hoá về lòng hiếu thảo.

Bên cạnh gia đình là tác nhân chính, trẻ em ngày nay còn chịu những tác động của các phương tiện truyền thông đại chúng tới sự thể hiện lòng hiếu thảo với ông bà cha mẹ thông qua sự bắt chước các hành vi ứng xử trên phương tiện truyền hình hay máy tính kết nối Internet. Bởi trẻ thường có những hành vi rập khuôn theo những gì học được thông qua báo chí hoặc xem được trên truyền hình⁽¹⁾. Bên cạnh đó, trường học cũng cũng là một trong những tác nhân quan trọng tác động tới việc thực hành lòng hiếu thảo. Tại đây, trẻ em sẽ học thông qua các bài học từ thầy cô, bạn bè, và thông qua các khuôn mẫu ứng xử của sách vở và các bài học thực tiễn. Vì vậy, bên cạnh vai trò của gia đình mà chủ yếu là người mẹ với quá trình xã hội hoá lòng hiếu thảo, cần phân tích thêm ảnh hưởng của các yếu tố khác.

Đối với nội dung xã hội hoá về lòng hiếu thảo, các nghiên cứu đều xuất phát từ mối quan hệ trong gia đình, về những đặc điểm tính cách mà cha mẹ mong muốn ở con mình, về sự kỳ vọng sẽ nuôi dạy nên một đứa trẻ có nhân cách tốt, đạo đức trong sáng. Các nghiên cứu cũng chỉ ra rằng, trong bất kỳ một xã hội nào cũng không có một kiểu nuôi dạy con chung nhất cho tất cả các bậc cha mẹ. Nhưng

mục tiêu chung và lý tưởng vốn có từ trong truyền thống mà tới hiện nay trong gia đình nhấn mạnh lòng hiếu thảo, ủng hộ cách sống tôn trọng cha mẹ, vâng lời cha mẹ và giữ gìn danh dự gia đình⁽²⁾.

Theo quan điểm của Nho giáo, chăm sóc gia đình vẫn là lý tưởng thể hiện cho lòng hiếu thảo, con trai phải luôn có trách nhiệm chính đối với việc chăm sóc cha mẹ lúc về già hơn là con gái. Chính vì vậy, trong giáo dục con trẻ hướng tới những hành động đúng đắn trong hành xử với ông bà, cha mẹ ngay từ khi còn nhỏ thông qua các khuôn mẫu hành vi từ trong gia đình rất sớm, trẻ em trai cũng được dạy dỗ những nội dung khác với trẻ em gái⁽³⁾.

Tại Việt Nam phong tục tập quán cũng là một yếu tố ảnh hưởng không nhỏ đến giá trị hiếu thảo với cha mẹ, đó được xem là trách nhiệm và nghĩa vụ của con cái chứ không phải cộng đồng hay nhà nước. Ứng xử trong gia đình phải theo tôn ti trật tự, kính trọng, sùng bái tổ tiên, chăm sóc và vâng lời thế hệ đi trước, đặc biệt là những người già cả trong gia đình. Khi còn sống phải *“hết sức chăm sóc”* khi chết đi *“xanh ngọn cỏ, đỏ nén hương”*. Bên cạnh đó, giáo dục đạo hiếu cũng là một nội dung quan trọng, hiếu là hiếu thảo, hiếu là biết giữ gìn thân mình, để phụng sự cha mẹ khi còn sống và kể cả khi đã chết⁽⁴⁾. Trên tinh thần đó, các em trai sẽ được định hướng từ nhỏ là phải trụ cột gia đình, là người nối dõi tông đường, thờ cúng cha mẹ tổ tiên, làm được điều đó mới thể hiện được lòng hiếu để với cha mẹ. Chính

vì thế, văn hoá Việt Nam luôn coi trọng nam giới, mỗi nhà dù thế nào cũng phải có một người con trai □*Nhất nam viết hữu, thập nữ viết vô*□ mới trọn đạo hiếu với cha mẹ⁽⁵⁾. Như vậy, khuôn mẫu về giới trong giáo dục lòng hiếu thảo vẫn còn mang một định kiến khá rõ. Điều này không chỉ tồn tại trong vai trò giữa phụ nữ và nam giới mà còn tồn tại ngay cả trong những suy nghĩ, quan niệm, mong muốn của các bậc làm cha mẹ về những phẩm chất của con trai và con gái họ.

Một số nghiên cứu khác ở Việt Nam trong những năm 90 của thế kỷ XX chỉ ra rằng, thực hiện chức năng xã hội hoá trong gia đình phải chú trọng cách ứng xử với ông bà, cha mẹ xem đó thể hiện lòng hiếu thảo của con cháu. Việc giáo dục, dạy dỗ về thái độ, cử chỉ, giao tiếp với người cao tuổi là lễ nghĩa, kính trọng người già, chăm lo sức khỏe người già được các bậc cha mẹ dạy dỗ từ lúc còn nhỏ. Mặc dù việc giáo dục con cái về tất cả mọi mặt trong gia đình đã có những thay đổi tích cực nhất định. Ngay từ nhỏ, trẻ em đã được cha mẹ, cộng đồng và gia đình định hướng giáo dục những phẩm chất cần thiết. Trẻ em trai sẽ được giáo dục sự mạnh mẽ, cứng rắn làm chỗ dựa cho gia đình đặc biệt là cha mẹ lúc tuổi già. Trẻ em gái được giáo dục sự thủy mị, nét na. Thực tế này cũng đang diễn ra mặc dù xã hội đang có xu hướng biến đổi theo hướng hiện đại, một số nội dung của xã hội hoá đã có sự khác đi. Tuy nhiên, quá trình xã hội hoá về sự vâng lời và lòng hiếu thảo trong gia đình không có sự khác biệt giữa con trai và con gái. Nhưng quá trình xã hội hoá về lòng hiếu thảo vẫn đậm vai trò giới, thể hiện ở việc trẻ em gái được học để chăm sóc trẻ em và người già, trẻ em trai thì được chú trọng các công việc và trách nhiệm phải kiếm tiền cho gia đình.

Xã hội hoá trẻ em nói chung và xã hội hoá lòng hiếu thảo cho trẻ em nói riêng chịu sự ảnh hưởng của nhiều đặc điểm của chính các bậc cha mẹ. Kết quả nghiên cứu có vẻ không đồng nhất đối với các khía cạnh xã hội khác nhau⁽⁶⁾, cha mẹ có trình độ học vấn cao, sống ở thành thị sẽ giáo dục con cái những hành vi ứng xử hàng ngày như cư xử lịch sự, tôn trọng người khác nói chung. Đồng thời họ cũng quan tâm nhiều đến tâm lý, tình cảm của con qua những giai đoạn phát triển của lứa tuổi vị thành

niên. Bên cạnh đó, có những nghiên cứu cho rằng, trình độ học vấn, khu vực sinh sống, truyền thông đại chúng không ảnh hưởng đến xã hội hoá trẻ em nói chung và xã hội hoá lòng hiếu thảo nói riêng. Tuy nhiên, hiện nay những nghiên cứu mới về xã hội hoá lòng hiếu thảo cho trẻ em trong bối cảnh công nghiệp hoá, hiện đại hoá và chuyển đổi số hiện nay đang bị hạn chế.

2. Phương pháp xã hội hoá lòng hiếu thảo của gia đình

Quá trình thực hiện chức năng xã hội hoá cá nhân nói chung và xã hội hoá lòng hiếu thảo cho trẻ em nói riêng của mỗi gia đình được thể hiện bằng nhiều phương pháp khác nhau, không đồng nhất với nhau. Một số nghiên cứu cho rằng, phương pháp sử dụng bằng hành vi khen ngợi, trừng phạt là hành vi phổ biến của một số nền văn hoá. Khen ngợi là một yếu tố quan trọng trong quá trình xã hội hoá lòng hiếu thảo cho trẻ, bằng cách truyền đạt cho trẻ hiểu những hành vi nào được mong đợi, kỳ vọng và từ đó giáo dục cho trẻ cư xử theo cách phù hợp với những chuẩn mực, giá trị mà xã hội đề ra, được mọi người chấp nhận. Hình phạt về thể chất, quát mắng cũng là một trong những hình thức kỷ luật nghiêm khắc khi trẻ em không làm theo, làm ngược với những hành vi được cha mẹ mong đợi và chỉ dẫn. Trong xã hội Việt Nam truyền thống và một số xã hội xem đây là phương pháp dạy trẻ phù hợp và nên làm □*thương cho roi cho vọt*□

Để đảm bảo tuân thủ các nội dung xã hội hoá gia đình, Gia đình Việt Nam truyền thống sử dụng quyền uy của chủ thể giáo dục, bằng cách áp đặt, bắt buộc trẻ em phải tuân theo chứ không được phép tranh luận hay phân tích đúng sai với ông bà, cha mẹ⁽⁷⁾. Bên cạnh đó, trong gia đình các bậc cha mẹ thường sử dụng phương pháp nêu gương thông qua các hành vi ứng xử trực tiếp từ các hoạt động của gia đình⁽⁸⁾, hoặc tấm gương qua các câu chuyện cổ tích, các câu ca dao, tục ngữ, được các thế hệ truyền từ đời này qua đời khác. Bên cạnh đó, giáo dục thông qua lao động và bằng lao động hàng ngày, muốn giáo dục con cái thì phải thông qua những hoạt động sống hàng ngày, học phải đi đôi với thực hành, điều này được chứng minh ở các

gia đình nông thôn Việt Nam, trẻ em thường tham gia những công việc phù hợp với lứa tuổi.

Hiện nay, do biến đổi của quá trình công nghiệp hoá, hiện đại hoá, phương pháp giáo dục của cha mẹ ở các gia đình đã có những thay đổi phù hợp hơn với quá trình phát triển. Các cha mẹ ưu tiên dạy con bằng phương pháp nhắc nhở, phân tích đúng, sai cho con hiểu chứ không áp đặt, cấm đoán như trước kia. Phần lớn cha mẹ xếp con cái ở vị trí đồng hành, dân chủ và bình đẳng hơn, các gia đình ít sử dụng các phương pháp trách phạt hay quát mắng, mặc dù số ít vẫn dạy con bằng đánh đòn khi con mắc lỗi⁽⁹⁾.

3. Một số vấn đề đặt ra hiện nay

Các nghiên cứu đã cho thấy một bức tranh về xã hội hoá lòng hiếu thảo cho trẻ em trong gia đình. Thông qua các bậc cha mẹ, trẻ em học hỏi để bắt chước những hành vi ứng xử của cha mẹ đối với ông bà; hoặc thông qua sự phân chia nhiệm vụ, những chuẩn mực buộc trẻ phải làm theo như vâng lời ông bà, cha mẹ, chào hỏi, thăm nom, chăm sóc khi ông bà, bố mẹ đau ốm; qua các phương pháp áp đặt, định hướng, khuyến bảo trong gia đình. Nhìn chung, giáo dục lòng hiếu thảo cho trẻ vẫn còn mang nặng tính truyền thống. Hiện nay, Nội dung và phương pháp xã hội hoá về lòng hiếu thảo đã có sự thay đổi, nhưng trong các nghiên cứu trên đây chưa mô tả và thống kê, phân tích đầy đủ và thấu đáo sự biến đổi đó cũng như mức độ trẻ em tiếp nhận kỳ vọng của cha mẹ về giá trị của lòng hiếu thảo.

Trong bối cảnh hiện nay, cùng với quá trình công nghiệp hoá, hiện đại hoá và chuyển đổi số trên nhiều lĩnh vực. Sự bùng nổ của các phương tiện truyền thông, sự phổ biến của các thiết bị công nghệ, Internet và các ứng dụng mạng xã hội đã tác động mạnh mẽ đến tư duy, cuộc sống, lối sống và hành xử của trẻ em. Trẻ em hiện nay tiếp nhận thông tin đa chiều hơn, nên khả năng phản biện và độc lập diễn ra sớm hơn. Từ đó, có thể nhận thấy rằng, trẻ không dễ dàng chấp nhận và sẵn sàng thực hiện những thông tin một chiều từ bố mẹ về lòng hiếu thảo và cách thể hiện lòng hiếu thảo mà bố mẹ truyền tải. Việc tiếp cận với nhiều nguồn thông tin cũng làm thay đổi các quan niệm gia trưởng, áp

đặt của cha mẹ đối với trẻ em. Cha mẹ quan tâm đến cảm xúc, nhu cầu và đặc điểm tâm sinh lý của trẻ em hơn, từ đó tôn trọng những khác biệt của trẻ. Việc lựa chọn giáo dục những khuôn mẫu hiếu thảo truyền thống và phương pháp giáo dục áp đặt không còn là sự lựa chọn của các bậc cha mẹ hiện nay.

Sự bùng nổ các phương tiện truyền thông đã làm cho tương tác giữa cha mẹ và con cái trong bối cảnh chuyển đổi số đang dần ít đi. Nội dung, phương pháp và quá trình tương tác mang tính áp đặt giữa cha mẹ và con cái không còn phù hợp. Việc thực hiện xã hội hoá lòng hiếu thảo cho trẻ em sẽ diễn ra như thế nào cho phù hợp đang trở thành thách thức đối với nhiều bậc cha mẹ hiện nay. Tuy nhiên, chưa có nghiên cứu nào chuyên sâu phân tích các mô hình xã hội hoá về lòng hiếu thảo đối với trẻ em trong bối cảnh xã hội có nhiều biến đổi như vậy. Việc nghiên cứu xã hội hoá về lòng hiếu thảo của trẻ em trong bối cảnh bùng nổ thông tin sẽ góp phần nhận diện những nội dung và phương pháp giáo dục mà cha mẹ cần sử dụng để tôn trọng sự khác biệt, phát huy tính dân chủ, bình đẳng trong gia đình và những ưu thế của trẻ để quá trình xã hội hoá lòng hiếu thảo đạt hiệu quả cao nhất trong bối cảnh hiện nay./.

(1), (7), (9) Nguyễn Hữu Minh, Nguyễn Thị Phương, *Nghiên cứu xã hội hoá về giới ở trẻ em trong gia đình và một số vấn đề đặt ra trong bối cảnh hiện nay*, Tạp chí Thông tin khoa học xã hội, số 12/2020.

(2) Nguyễn Hữu Minh, Nguyễn Thị Phương, *Nghiên cứu xã hội hoá về giới ở trẻ em trong gia đình và một số vấn đề đặt ra trong bối cảnh hiện nay*, Tạp chí Thông tin khoa học xã hội, số 12/2020.

(3) Fan, R. (2006). *Confucian filial piety and longterm care for aged parents*. *HEC F*, 18, 1.

(4) Lê Ngọc Văn, *Gia đình Việt Nam với chức năng xã hội hóa*, Nxb. Giáo dục, 1996.

(5) Vũ Mạnh Lợi, *Khác biệt nam nữ trong gia đình nông thôn đồng bằng Bắc bộ*, Tạp chí Xã hội học, số 3, 1990.

(6) Lê Ngọc Văn (2012), *Gia đình và biến đổi gia đình Việt Nam*, Nxb. Khoa học xã hội, H.,

(8) Đinh Thị Vân Chi (2015), *Giáo dục gia đình và quan hệ của nó với những môi trường giáo dục khác trong quá trình xã hội hóa cá nhân*, <http://huc.edu.vn/chi-tiet/3407/Giao-duc-gia-dinh-va-quan-he-cua-no-voi-nhung-moi-truong-giao-duc-khac-trong-qua-trinh-xa-hoi-hoa-ca-nhan.html>, truy cập ngày 12/5/2020.